

Geç Hitit Krallıkları: Politik ve Askeri Tarih

Trevor Bryce, Çev. İrem Kutluk

İstanbul, Alfa Yayınevi, 2023, 480 sayfa, ISBN: 978-625-449-807-7.

Mehmet Can FINDIKCI*

İncelediğimiz eserin yazarı Hititolog Trevor Bryce, Hititler hakkında birçok akademik çalışmaya imza atmış ve Akdeniz dünyası kültürlerinin anlaşılmasında etkin bir otorite olmuştur. Yazarın bu yayınında ise genel olarak Geç Tunç Çağı krallıklarının çöküşüne sebep olan olayların Hititlere etkileri ve bu etkiler sonucunda Hitit Devleti'nin dağılması anlatılmıştır. Ardından Güneydoğu Anadolu ve günümüz Suriye topraklarında ortaya çıkan Geç Hitit kent devletlerinin ortaya çıkışı ve çevresindeki kültürlerle olan politik ve askerî mücadelesi ele alınmıştır.

Yazar, kitabı üç bölüme ayırarak, birçok alt başlık altında; giriş, gelişme ve sonuç yöntemine sadık kalarak konuyu bir bütün hâlinde, detaylıca ele almıştır. Kitapta öncelikle, Geç Tunç Çağı'nda genel olarak sistemin çöküşüne sebep olan Yunanistan ve üzerinden gelip Mısır'a kadar bir yıkım tabakası bırakan Deniz Kavimleri Göçlerinin Hititlere etkisi ve krallığın dağılmasındaki rolleri anlatılmaktadır. Bununla birlikte, çöken Hitit Devleti'nin ardından geriye kalan soyluların veya elitlerin ister istemez göç yönüne doğru hareket ederek veya göreceli olarak Anadolu'dan daha az zarar görmüş Güneydoğu Anadolu ve Suriye topraklarına geçerek, burada irili ufaklı kurdukları krallıkları (Geç Hitit kent devletleri) anlatılmaktadır. Genel olarak Medinet-Habu gibi Mısır kaynakları başta olmak üzere Klasik Dönem ve Roma Dönemlerinde yazılmış antik kaynaklardan yola çıkarak, materyal kültür dışında Geç Tunç ve Erken Demir Çağı Hitit dünyası anlatılmıştır. Bununla birlikte konu, epigrafik belgeler ve Geç Tunç Çağı ile sınırlandırıldığından, var olan Hitit kültürünün bu aşamaya kadarki gelişim ve

---

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Tarih Bölümü, Çorum, mcanfindikci@gmail.com

değişimi tam olarak anlatılamamış ve bir anlam bütünlüğü oluşturulamamıştır.

Yazar, Güneydoğu Anadolu'da bulunan Kargamış ve Tabal gibi merkezlerin çok önceden beri Hitit Valiliği olmasından dolayı, bu coğrafyanın krallık merkezleri için uygun olduğunu belirtmiştir. Bu kısımda genel kanının aksine, Hitit Devleti ve Geç Hitit krallıkları arasındaki kültürel bağlantının aslında, sanılandan daha az olduğunu, bunun yerine MÖ 8. yüzyılda Orta ve Batı Anadolu'da etkili olan Frig kültürünün Geç Hitit kent krallıklarında daha etkili olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte yazar, modern kaynaklarda bahsedilen Geç Hitit kent krallıkları ile Eski Ahit'te bahsedilen Geç Tunç Çağı halkları veya deniz kavimleriyle birlikte gelen milletlerle nasıl bir bağlantısının olup olmayacağını ele almaktadır. Geç Hitit krallıklarının kuruluşunda deniz kavimlerinin etkisine değinmektedir. Deniz kavimlerinin ilk saldırılarından itibaren Anadolu'dan hareket etmek zorunda kalan yerli halkın zamanla Güneydoğu Anadolu ve Suriye bölgelerine gelmesi ve buralarda daha sonra kurulacak olan Geç Hitit krallıklarına nüfus ve kültürel anlamda bir zemin hazırladığı görüşü ise oldukça makul bir bakış açıdır. Zira Hititler, daha kuruluşlarından itibaren Güneydoğu Anadolu ile Batı Anadolu'ya göre çok daha fazla ilişki hâlindeydi.

Bir başka konu ise, yazarın, kendisi de bir Hititolog olmasına rağmen, epigrafik veya filolojik belgeler dışında yapılan arkeolojik çalışmalarda ele geçen materyal kültüre ait buluntuları ele alarak tam anlamıyla bir tarih okuması ve bütünlemesi yapmadığı görülmektedir. Zira en azından çok ciddi bir kültürel envanteri olan ve düzenli, sistemli bilimsel kazılar yapılan Karkamış, Tabal, Gurgum ve Sam'al-Samal Krallıklarına ait materyal kültür incelendiğinde çok ciddi bir Hitit etkisi görülmektedir. Bununla birlikte bir devletin, bulunduğu coğrafya ve ilişkide olduğu kültürleriyle benzer bir materyal kültürünün olması da kaçınılmazdır. Ancak bu aşamada ele almamız gereken konu, krallıkların idari, askerî ve dinî kültürleridir. Zira bu öğeler, değiştirilmesi ve düzenlenmesi genellikle tabu olarak görülen kültürlerin izlerini taşır. İşte bu aşamada, yazarın çok ciddi bir materyal ve kültürel bilgi birikimini görmezden gelerek, yazılı kaynaklar ışığında kültürler arasındaki ilişkilere odaklanması bir eksiklik ve Geç Hitit krallıklarının kimliklendirilmesi için tek yönlü bir bakış açısı oluşturmuştur. Ayrıca ilk tarım toplumlarından beri sürekli kültür hareketliliği olan Verimli Hilal ve Güney kesimi için bir kimlik tanımlaması yapmak ne derece doğrudur?

İkinci bölümde ise, Hitit Devleti'nin ardından kurulan Geç Hitit krallıklarını oluşturan hanedanlıklar, bu krallıkların kurulduğu bölgeler ve çevreleri ile olan ilişkileri incelenmiştir. Bu aşamada Fırat Bölgesi, Batı Suriye-Levant Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu coğrafyasında kurulan krallıklar ele alınmıştır. Bu krallıkların çevresinde bulunan Arami, Asur ve Babil gibi diğer bölge insanları ile olan kültürel ve siyasal ilişkilere değinilmiştir. Yazar bu bölümde de özellikle modern araştırmacıların ele aldığı, Luwice ve Karataş-Arslantepe'de ele geçen hiyeroglif ve Fenike alfabesiyle yazılmış metinlerden yola çıkarak, Geç Hitit kent krallıklarını anlamlandırmaya çalışmıştır. Bununla birlikte yazar, taraflı Asur yazılı belgelerini kronolojik açıdan bütünleyici şekilde değerlendirmiştir. Bu kültürlerin birbiriyle ilişkisinin kronolojik ve adı bilinen krallar veya kimseler üzerinden anlatılması

ise dönemin kültürünün anlaşılması açısından oldukça açıklayıcı olmuştur.

Neo-Asur olarak da anılan Yeni Asur Krallığı'nın ve Arami Krallığı'nın etkisi altında kalan kent krallıklarının, zamanla nasıl bir kültürel gelişim gösterdiği ve nasıl asimile olarak kendi kimliklerini kaybettiği anlatılmıştır. Bu bölüm, temel referans olarak alınabilecek bir kaynak durumundadır. Bölümde, yazılı kaynaklardan yola çıkılarak, ayrı başlıklar hâlinde tüm Geç Hitit krallıklarının kültürleri hakkında bilgiler verilmiştir. Buna ek olarak çevresinde var olan irili ufaklı tüm krallıklara ve onlarla alakalı yazılı kaynaklara da değinilmiştir. Ele alınan tüm krallıklar ve krallar, epigrafik kaynaklara dayanan veriler, kitabın sonunda EK-I, EK-II ve EK-III hâlinde verilmiştir. Bu açıdan kitap, okuyucu için oldukça tatmin edici ve orijinaline sadık kalınan temel bir akademik referans kaynağı olmuştur.

Üçüncü bölümde ise genel olarak MÖ 11. yüzyıldan itibaren varlığını MÖ 8-7. yüzyıla kadar sürdüren Geç Hitit kent devletlerinin genel tarihi, sosyolojik ve askerî yapısı bir bütün hâlinde yeniden ele alınmıştır. Kent krallıklarının kuruluşu, Asur'un egemen bir güç olarak ortaya çıkması, coğrafi ilişkileri ve Asur hegemonyası altında krallıkların mücadele süreci anlatılmaktadır. Sonunda da koalisyon oluşturan bu kent krallıklarının boyun eğişi ve Asur eyalet sistemine dâhil oluşu ele alınmaktadır. Özellikle Asur ve Arami baskıları altında kimliklerini koruma veya kimliklerindeki değişimlere değinerek egemen güçler altında nasıl yok oldukları ele alınmıştır. Asur kralı Tiglat Pileser ile birlikte Geç Hitit krallıklarının iyice baskı altına alınmasına ve zamanla, II. Sargon ile birlikte Kummuh'un 708 yılında yok olarak, Geç Hitit krallıklarının tamamen Asur eyalet sistemine entegre edilip tarih sahnesinden çekilişine değinilmiştir.

Bu bölümde yazar, tüm Geç Hitit ve Erken Demir Çağı Hitit krallıklarını kronolojik disiplinden çıkarak, bu sefer de Asur ve Arami Krallıklarının gözünden anlatmaya başlamaktadır. Burada kronolojik ve temel anlamdan bir sapma söz konusu olmaktadır. Ancak eleştirel yaklaşımdan önce söyleyebiliriz ki şüphesiz, farklı coğrafyalarda farklı zamanlarda kurulmuş ve etkin olmuş onlarca krallığın gelişim sürecini tek bir başlık altında, birden fazla krallığın gözünden irdelemek zor olabilirdi. Belki ikinci bölümde krallıkların anlatıldığı kısımda bu eklemeler yapılarak kronolojik bütünlük ve anlam bütünlüğü sağlanabilir, üçüncü bölümde ise sadece Asur gözünden, tek bir başlık altında tüm bu süreç anlatılarak konu sonlandırılabilirdi.

Yazarın bu eseri, yaklaşık 500 yıllık Geç Tunç Çağı Hitit krallıkları ve genel olarak Doğu Akdeniz coğrafyası kültür tarihinin epigrafik belgelerle anlatıldığı önemli bir eser olmuştur. Bununla birlikte, daha geniş bir coğrafya ele alınarak eklenecek somut materyal kültürle, Akdeniz dünyasının Tunç ve Demir Çağları için temel bir akademik kaynağa da dönüştürülebilir. O zaman sormamız gereken şudur: Trevor Bryce, siyasi ve askerî kaos ortamında egemen güçler tarafından yazılmış tarihî kaynakları bugünün perspektifinden ele alıp, neden sonuç ilişkisi içinde, tarafsız bir bakış açısı ile yorumlayabilmiş midir? Bizim kanaatimizce, materyal kültürün sorgulanabilir ve onlarca devletin birbiriyle siyasi, askerî mücadele içinde olduğu bir dönemde, yazılı kaynaklar, olabildiğince aslına

sadık kalınarak veya tutarlı yorumlar eşliğinde, tarafsız bir şekilde anlatmıştır.